

УДК 37.011.32:371.82«364»(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2023-5-15>**Маркова С.В.**

доктор історичних наук, доцент,
керівник відділу наукової роботи,
професор кафедри соціально-гуманітарної підготовки,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8665-2688>

Svitlana Markova

Khmelnyskyi Cooperative Trade and Economic Institute

Костенко Д.В.

доктор філософії в галузі державного управління,
кандидат педагогічних наук,
асистент кафедри іноземних мов математичних факультетів,
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
доцент кафедри мовної підготовки,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту;
докторант,
Інститут проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4030-2287>

Dmytro Kostenko

Educational and Scientific Institute of Philology of
Taras Shevchenko National University of Kyiv;
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection;
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine

Михайлова С.В.

методист відділу наукової роботи,
викладач циклової комісії права та суспільних дисциплін,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1681-5995>

Svitlana Mykhailova

Khmelnyskyi Cooperative Trade and Economic Institute

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПЕДАГОГІКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ДИСКУРС

HARDINESS OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF WAR: PEDAGOGICAL AND PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Анотація. Вступ. Трансформація освіти нині є вирішальною для майбутнього розвитку України. Повоєнна відбудова країни буде вимагати якісного оновлення системи наукових знань, висококваліфікованих фахівців, впровадження у виробництво наукомістких технологій, а також розвитку життєстійкості фахівців та майбутніх фахівців в освітньому середовищі. На основі систематизації знань про поняття «життєстійкість», використовуючи відповідний поняттєво-категоріальний апарат, базові дефініції, проведені опитування проаналізовано окремі фактори послаблення життєстійкої поведінки здобувачів вищої освіти. Мета. Систематизувати знання про поняття «життєстійкість», виокремити та охарактеризувати базові дефініції; вплив елементів арт-терапії та написання есеїв у вищій школі на прикладі Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту (практичний досвід) на покращення життєстійкої поведінки. У статті також зроблено спробу зкорелювати дефініції «життєстійкість» та «резильєнс». Авторами статті було розроблено соціо-педагогічний питальник та педагогічний тест для вимірювання структурних, категоріальних параметрів. Зокрема педагогічний тест (5 запитань), запитання розташовувалися за принципом зростання відповідно до складності порядку, кожне завдання відповідало чітко визначеній формі, змісту, рівневі складності і дозволяло здобувачам вищої освіти категоріально розмежувати дефініції «життєстійкість» та «резильєнс». Отож, «життєстійкість» є не лише важливою дефініцією, але й рухомих соціо-педагогічним процесом, що вимагає подальшого поглибленого вивчення. У статті підтверджено, що здобувачі вищої освіти, зокрема, економічних спеціальностей потребують додаткових адаптивних практик, якими можуть бути арт-терапія та написання есеїв.

Ключові слова: життєстійкість, здобувачі вищої освіти, життєстійка поведінка, арт-терапія, есеї.

Abstract. Introduction. The transformation of education is now crucial for the future development of Ukraine. The post-war reconstruction of the country will require a qualitative update of the system of scientific knowledge, highly qualified specialists, the introduction of science-intensive technologies into production, as well as the development of the hardiness of specialists and future specialists in the educational environment. Based on the systematization of knowledge about the concept of "hardiness", using the appropriate conceptual and categorical apparatus, basic definitions, and conducted surveys, individual factors weakening the sustainable behavior of students of higher education were analyzed. Goal. Systematize knowledge about the concept of "hardiness", identify and characterize the basic definitions; the effect of elements of art therapy and essay writing in higher education on the example of the Khmelnytskyi Cooperative Trade and Economic Institute (practical experience) on improving sustainable behavior. The article also attempts to correlate the definitions of "hardiness" and "resilience". The authors of the article developed a socio-pedagogical questionnaire and a pedagogical test for measuring structural, categorical parameters. In particular, the pedagogical test (5 questions), the questions were placed according to the principle of growth by the complexity of the order; each task corresponded to a clearly defined form, content, level of difficulty and allowed higher education applicants to categorically distinguish between the definitions of "hardiness" and "resilience". Socio-pedagogical questionnaire "My adaptation to life in the conditions of war". Therefore, "hardiness" is not only an important definition, but also a dynamic socio-pedagogical process that requires further in-depth study. The article confirms that students of higher education, in particular, economic specialties, need additional adaptive practices, such as art therapy and essay writing.

Keywords: hardiness, students of higher education, sustainable behavior, art therapy, essay.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 р. росія розпочала повномасштабне вторгнення на територію суверенної держави Україна. Було зруйновано вистрадані людьми у війнах і геноцидах хиткі глобальні безпекові гарантії ХХ ст. Російські очільники дали право своїм військовослужбовцям відкрито вбивати цивільних осіб лише за те, що вони є українцями і хочуть залишатися вільними на своїй землі. Українці опинилися в «новій реальності», що вимагала переоцінки цінностей, пріоритетів, викликів. Трансформація освіти нині є вирішальною для майбутнього розвитку України. Повоєнна відбудова країни буде вимагати якісного оновлення системи наукових знань, висококваліфікованих фахівців, впровадження у виробництво наукомістких технологій, а також розвитку життєстійкості фахівців та майбутніх фахівців в освітньому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен життєстійкості у вітчизняній науці розглядається через мобілізацію внутрішніх сил, прагнення людини до реалізації своєї сутності, зміни себе та навколишньої дійсності. У статті С. Маркової, Д. Костенка, А. Матвеева «Життєстійкість викладачів і здобувачів вищої освіти в умовах війни: педагогічно-соціологічний дискурс» з'ясувався вплив російсько-української війни на психоемоційний і психофізіологічний стани здобувачів вищої освіти, а спільна співпраця з ГО «Асоціація суспільних та гуманітарних дисциплін Хмельниччини» дозволила виокремити тригерні точки батьків здобувачів освіти про «заняття в умовах війни» [1, с. 499]. Дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців (А. Бандура, П. Бартоне, Б. Бевік, М. Гайдгер, Г. Олпорт, В. Панченко, О. Чиханцова) показують, що люди з високим рівнем життєстійкості частіше говорять про щастя, задоволеність життям, фізичне здоров'я, а також добре психічне здоров'я [5]. В ряді інших досліджень (С. Кобаса, С. Мадді, К. Маннапова, О. Пришляк) виявлено, що люди з низькою життєстійкістю більш схильні до соціально-психічних проблем, таких як депресія, тривога та стрес [3; 4].

Дослідження, проведені В. Октавіа [2] вказують, що на академічний стрес суттєво впливають соціальна підтримка та життєстійкість здобувачів вищої освіти. Вплив життєстійкості особистості на академічний стрес є значним. Подальші дослідження показали, що здобувачі вищої освіти потребують постійного розвитку життєстійкості, як необхідної особистісної риси в умовах сучасного соціуму.

Мета статті – систематизувати знання про поняття «життєстійкість», виокремити та охарактеризувати базові

дефініції; вплив елементів арт-терапії та написання есеїв у вищій школі на прикладі Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту (практичний досвід) на покращення життєстійкої поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі систематизації знань про поняття «життєстійкість», використовуючи відповідний поняттєво-категоріальний апарат, базові дефініції, проведені опитування проаналізовано окремі фактори послаблення життєстійкої поведінки здобувачів вищої освіти. Авторами статті було розроблено соціо-педагогічний питальник та педагогічний тест для вимірювання структурних, категоріальних параметрів. Зокрема педагогічний тест (5 запитань), запитання розташовувалися за принципом зростання відповідно до складності порядку, кожне завдання відповідало чітко визначеній формі, змісту, рівневі складності і дозволяло здобувачам вищої освіти категоріально розмежувати дефініції «життєстійкість» та «резильєнс».

Сьогодні розуміння поняття «життєстійкість» є надважливим. Ще у часи античності у філософських працях проблема стійкості людини перед життєвими труднощами була особливо значущою та дуже актуальною. Дефініція «життєстійкість» складається з двох слів «життя» і «стійкість». Життєстійкість можемо розглядати як ступінь пристосованості людини до життя, різких ситуацій; спроможність брати відповідальність за своє життя.

Для визначення стресостійкості, життєстійкості, життєздатності, емоційної стійкості, а також ресурсів щодо опанування стресових травмуючих подій сьогодні також введено поняття «резильєнс» (англ., resilience). За визначенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВОЗ), резильєнс це здатність успішно долати стресові ситуації, спираючись на власні ресурси, здатність використовувати ці ресурси. «Життєстійкість» слід розглядати як здатність особистості протистояти важким ситуаціям, безперервний процес самовдосконалення, спрямований на подолання критичних моментів та впливів руйнівних факторів життя.

На практичному занятті здобувачам вищої освіти (магістри) було запропоновано педагогічний тест (5 запитань), запитання розташовувалися за принципом зростання відповідно до складності порядку, кожне завдання відповідало чітко визначеній формі, змісту, рівневі складності і дозволяло здобувачам вищої освіти категоріально розмежувати дефініції «життєстійкість» та «резильєнс». Педагогічний тест потребував невеликих часових ресур-

сів для проведення та взаємоперевірки, проте дозволяв зрозуміти рівень усвідомленості студентів.

Показник життєстійкості українців помітно зменшується, що підтверджується даними соціологічної групи «Рейтинг», зокрема дослідженнями 2022 р. В 2023 р. ситуація погіршилася, проте як війна вплинула на життєстійкість студентів, автори статті з'ясували додатково. Було розроблено соціо-педагогічний питальник «Моя пристосованість до життя в умовах війни». Збір первинної інформації проводився методом опитування (шляхом реєстрації відповіді респондентів; реєструвалися і мотиви діяльності і результати). Критеріями оцінки була стійкість і обґрунтованість (повторне використання інструменту). Фази опитування: адаптація, збір основної інформації (про факти свідомості, факти поведінки, особистість респондента), узагальнення. Респондент також міг відповісти: «мені важко відповісти», «як коли», «буває по-різному». Було опитано 15 магістрів. На запитання: Чи вважаєте Ви себе сьогодні оптимістом? 6 осіб відповіли – ні. Чи лякають Вас думки про майбутнє – 7 респондентів відповіли – так. Чи помічали Ви значне підвищення тривожності під час повітряних тривог? 8 – відповіли – так. Інші запитання та відповіді будуть аналізуватися в наступних публікаціях. Проте вже можна зауважити, що здобувачам вищої освіти необхідна допомога у вирішенні проблеми розкриття особистісного ресурсу протистояння труднощам та небезпеці в реальності.

В Хмельницькому кооперативному торговельно-економічному інституті, професор кафедри соціально-гуманітарної підготовки доктор історичних наук С. Маркова ще в 2022 р. почала активно використо-

увати на заняттях есеї, як вільну форму вираження думки, спричинену певними переживаннями щодо почутого або побаченого, основними складовими якого є емоційність викладу, розмовна лексика, апеляція до уявного співрозмовника. Мета використання есею – досягнути від читача різних станів емоцій: сльози, сміх, беззахисність або навпаки впевненість.

Цитати зі студентських есеїв:

«Війна – це жах і я сподіваюся, що це остання війна» (Богдан Т.).

«Тепер всі цінують кожну хвилину життя та кожну хвилину з близькими, чого раніше ми не робили» (Христина Х.).

«На фоні війни в українців глибше виявляється національна гордість і відданість, героїзм та солідарність» (Тетяна Б.).

«Прагнення до свободи та справедливості є найважливішою рисою національного характеру українців» (Анастасія Д.).

Слушними виявилися також елементи арт-терапії на заняттях, зокрема з Культурології, коли не лише вивчали нову тему, але й «переживали» ранішню воєнну тривогу. Варто зауважити, що метод арт-терапії – екологічний і найбезпечніший спосіб опрацювати свої внутрішні переживання.

Висновки. Отож, «життєстійкість» є не лише важливою дефініцією, але й рухомих соціо-педагогічним процесом, що вимагає подальшого поглибленого вивчення. У статті підтверджено, що здобувачі вищої освіти, зокрема, економічних спеціальностей потребують додаткових адаптивних практик, якими можуть бути арт-терапія та написання есеїв.

Бібліографічний список:

1. Маркова С.В., Костенко Д.В., Матвеев А.Ю. Життєстійкість викладачів і здобувачів вищої освіти в умовах війни: педагогічно-соціологічний дискурс. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. Київ, 2022. Випуск 4(9). С. 495–501.
2. Paul T. Bartone & Stephen V. Bowles. Coping with recruiter stress: Hardiness, performance and well-being in US Army recruiters. *Military Psychology*. 2020. № 32(5). Р. 390–397.
3. Kobasa S.C. Stressful Life Events, Personality, and Health-Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. № 37. С. 1–11. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.37.1.1>
4. Maddi S.R. Hardiness: The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*. 2006. № 1(3). Р. 160–168. DOI: <https://doi.org/10.1080/17439760600619609>
5. Чиханцова О.А. Особливості прояву компонентів життєстійкості особистості. Актуальні проблеми психології. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2018. Том VI. С. 267–273.

References:

1. Markova S. V., Kostenko D. V., Matvieiev A. Yu. (2022) Zhyttiistiikist vykladachiv i zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh viiny: pedahohichno-sotsiolohichniy dyskurs. *Perspektyvy ta inovatsii nauky (Seriiia "Pedahohika", Seriiia "Psykhohohiia", Seriiia "Medytsyna")*. Kyiv, vol. 4(9), pp. 495–501.
2. Paul T. Bartone & Stephen V. Bowles (2020) Coping with recruiter stress: Hardiness, performance and well-being in US Army recruiters. *Military Psychology*, no. 32(5), pp. 390–397.
3. Kobasa S. C. (1979) Stressful Life Events, Personality, and Health-Inquiry into Hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, no. 37, pp. 1–11. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.37.1.1>
4. Maddi S. R. (2006) Hardiness: The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*, no. 1(3), pp. 160–168. DOI: <https://doi.org/10.1080/17439760600619609>
5. Chykhantsova O. A. (2018) Osoblyvosti proiavu komponentiv zhyttiistiikosti osobystosti. Aktualni problemy psykhohohii. *Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykhohohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, vol. VI, pp. 267–273.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2023